

„Under en Balje“.

Et Bidrag til Belysning af „levende Begravelse“ som Dødsstraf for Kvinder.
Af Hugo Matthiessen.

Om de Folk, som gerne vil »snappe og stjæle med sine Hænder fra sin fattige Næste, hvad han ser med sine Øjne«, siger Biskop Peder Palladius i sin berømte Visitatsbog, at de ogsaa vil faa »en ond Ende og et langt Halsben: — det vil gerne komme til Galie heller til Balie med dem.«¹⁾ Og senere i samme Bog formaner han Bonderne om ikke at stænge deres Dør for Tiggere af Frygt for, at de skal rapse lidt; thi gør de fattige det, »da bliver det værste deres eget: — ikke bliver du til en Stakkarl derfor, men det kommer til Galie og til Balie med dem«²⁾.

Om Forstaaelsen af dette sidste Udtryk har der raadet nogen Usikkerhed, idet F. Dyrhund og Visitatsbogens Udgiver, Svend Grundtvig, har villet forklare det som Balg, Sværdbalg, henvisende til, at Palladius i samme Skrift gentagne Gange omtaler »Galge- og Sværdedørn«, hvormed han tydeligt nok mener haabløse Forbryderspirer, som vil løbe Linen ud og uvægerligt ende under Bøddelhænder paa den ene eller paa den anden Maade³⁾. I Kraft af denne Forklaring skulde »Galge og Balje« altsaa betyde henholdsvis Hængning og Halshugning med Sværd, men i Modsætning til denne Opfattelse har Ribe Bys Historiker, J. Kinch, gjort gældende, at Balie hentyder til den efter middelalder-

¹⁾ Peder Palladius: En Visitats Bog, udg. af Svend Grundtvig, S. 48.

²⁾ Smstds. S. 113.

³⁾ Smstds. S. 168.

lige Love, blandt andet Ribe Ret, anvendte Dødsstraf for tyvagtige Kvinder, nemlig *Levende Begravelse*. Støttet til en paa Ribe Byting 1572 fældet Dom, i Følge hvilken en Mand for Tyveri domtes til »Galge og Gren«, medens hans Kone som Medvider ikendtes »en Tyvs Ret under en Ballie«, hævder denne Historiker, at Kvindens Straf i dette Tilfælde uden Tvivl maa være levende Begravelse, og at »under en Ballie« sikkert maa forklares saaledes, at man under Eksekveringen af denne barbariske, middelalderlige Dødsstraf lagde en Balje over den ulykkelige, som gravedes ned i Jorden¹⁾.

I sin »Ordbog til det ældre danske Sprog«²⁾ har O. Kalkar sluttet sig til denne Kinchs Opfattelse, — og i det følgende skal jeg, idet jeg i al Korthed søger at belyse forskellige, dette Emne vedrørende Forhold, henlede Opmærksomheden paa et Par hidtil upaaagtede Kildesteder, som bestemt synes at bekræfte, at Biskop Palladius's Billede er grebet ud af den brutale Virkelighed, da Nedgravning af tyvagtige Kvinder i Jorden under en Balje endnu i det 16. Aarhundrede har været i Brug her i Landet.

Som bekendt fritoges kvindelige Tyve ret hyppigt i middelalderlige Love udtrykkeligt for Aflevning ved Hængning, den Straf, som var de mandlige vis. Men forskaanedes de saaledes »for kvindelig Æres Skyld« for Galgen, prisgaves de rigtignok til Gengæld den endnu frygteligere Skæbne: — levende at blive begravet i Jorden.

Rundt om i Vest- og Mellemeuropa fulgte man denne Retsregel³⁾, gentagne Gange fastsloges i de svenske Love denne Dødsstraf for Kvinder⁴⁾, og her i Danmark genfindes

¹⁾ J. Kinch: Ribe Bys Historie og Beskrivelse, II, S. 673.

²⁾ I, S. 97 (under Balge, Balje). Jfr. ogsaa Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden i 16. Aarh. (ill. Udg.) XII, S. 172.

³⁾ Grimm: Deutsche Rechtsaltertümer, 4. Ausg., II (1899), S. 274 ff.

⁴⁾ Jfr. Schlyter: Ordbok til Sveriges gamla Lagar, S. 501 (sätta quikker i jord).

den baade i den strenge Ribe Ret¹⁾, samt tillige i Thord Degns Artikler, hvor det dog sidstnævnte Sted tilføjes, at om hun var med Barn, skulde Straffen mildnes til Afskæring af begge Ørene²⁾.

Mange Vidnesbyrd fra Udlandet bekræfter, at Lovens Bestemmelser ikke var tomme Trusler, og at denne oprørende Straf fuldbyrdes i hele sin barbariske Gru ikke alene paa galgemodne Tyvekvinder, men tillige paa Barnemordersker, — og ikke alene i Middelalderen, men langt op i det 17. Aarhundrede³⁾. Af den lybske Boddeltakst af 1525 fremgaar det, at Mestermannens Honorar for »enen levendig tho begravet« beløb sig til 1 Mark, en Betaling, som svarede til den, han modtog for Hængning af en Delinkvent i den nederste Galge⁴⁾. Stundom blev der drevet en spids Pæl gennem Brystet paa den ulykkelige Synderinde, man gravede i Jorden⁵⁾, stundom lagdes der over og under hende et Lag af Torne⁶⁾, ja det anses for at have været brugt

¹⁾ Ribe Ret, Art. 25: »quecunqve mulier pro furto suspendi meretur, pro honore muliebri viva tumulabitur«.

²⁾ Thord Degns Artikler, cap. 19: »Quinnæ skullæ icke henges, om the stæle, men the skulle leffuende iordes. Æn er hwn met barne, tha skal bothe hennes örnæ affskæres«. (Thorsen: De slesvigske Stadsretter etc., S. 265).

³⁾ Joh. C. II. Dreyer: Antiquar. Anmerkungen über einige in dem mittlern Zeitalter in Teutschland u. im Norden üblich gewesene Lebens-, Leibes- u. Ehrenstrafen, Lübeck 1792, S. 33—44; Anzeiger für Kunde d. deutschen Vorzeit, N. F., II, 1854, S. 114, 1855, S. 176. — Iflg. Stockholms Dombog döptes en Kvinde, som havde stjaalet 16 M. fra sin Husbond, 1488—89 til at »sättas qvick i jord« (Odhner: Bidrag til Svenska Stadsförfatningens Historia, Upsala 1861, S. 64). Endnu 1652 eksekveredes denne grusomme Straf paa en Barnemorderske og Skarpretteren fik 11 Daler for sin Ulejlighed (Sylvander: Kalmar slott och stads historia, II S. 295).

⁴⁾ Hach: Das alte lübische Recht, Lübeck 1839, S. 147.

⁵⁾ Grimm a. St. II, S. 271; Anzeiger für Kunde d. deutschen Vorzeit, N. F. II, 1854, S. 114; Kriegk: Deutsches Bürgerthum im Mittelalter, 1868, S. 247 f.

⁶⁾ Grimm II, S. 276; Anzeiger f. Kunde d. deutschen Vorzeit, N. F., II, 1855, S. 176.

som yderligere Skærpelse af Straffen at grave Offeret ned til Halsen og saaledes prisgive det en langsom Død i Rædsel og Udmattelse¹). Det bør dog i denne Sammenhæng anføres, at forskellige Forhold, blandt andet Forseelsernes forholdsvis ringe Betydning, undertiden gør det rimeligt at anlage, at Nedgravning ogsaa har været brugt som en særlig skarp Form for offentlig Udstilling af en Delinkvent, der — nedsat i Jorden til Halsen — til et afskrækkende Eksempel stilledes til Skue for Publikum²).

Naar man længere frem i Tiden, har Halshugning med Sværd dog uden Tvivl været den hyppigst anvendte Dødsstraf for Kvinder, og de ældste bevarede Ting- og Raadstuebøger herhjemme, af hvilke ingen naar længere tilbage end 16. Aarhundrede, giver Beviser i Mangfoldighed paa, at denne Straf har været den almindeligst praktiserede.

I Fortidens kriminelle Justits spillede Symbolerne imidlertid en overvældende Rolle. I Retsbevidstheden hørte Tyv og Galge uløseligt sammen, og i Kraft heraf fik Galgen — hvad jeg andet Steds har søgt at gøre Rede for — Krav paa alt, hvad der hørte ind under eller indeholdt den mindste Afskygning af Tyveri. Undvegne Forbryderes Navne naglede til Galgetræet, som et truende Memento prangede dets Billede i Brændejernene, og mangen mærket, løssluppen Tyv har saaledes indbrændt i sit Kod en uhyggelig Forskrivning til Galgen; thi denne stod stærkt paa sin Ret, og selv Delinkventer, som døde i Fængslet eller ved Selvmord søgte at unddrage sig Bøddelens Strikke, blev som Lig klyngede op i Galgen, for at denne kunde faa, hvad den løvligt havde Krav paa³).

¹) M. Bauchond: La justice criminelle du magistrat de Valenciennes au moyen-âge, Paris 1904, S. 259.

²) A. Giry: Histoire de la ville de Saint-Omer et ses institutions jusqu' au XIVe siècle, Paris 1877, S. 219. — I Laon blev saaledes den, der, skønt forvist Staden, uden Tilladelse vendte tilbage, udstillet 3 Gange paa Torvet nedgravet i Jorden til Brystet. Næste Gang han brød Forvisningen, begravedes han fuldstændigt (Bauchond, a. St., S. 224 f.).

³) Hugo Matthiessen: Bøddel og Galgefugl, Kbh. 1910, S. 82 f.; samme: Natten, Studier i gammelt Byliv, 1914, S. 69.

I Konsekvens af disse gennem Aarhundreder fulgte strafferetslige Principper søgte man efterhaanden mod Slutningen af Middelalderen rundt om at tage Skridtet fuldt ud og til Fordel for Galgens mørke Symbolik at opofre den Undtagelsesstilling, de kvindelige Tyve hidtil havde indtaget. Anstændighedsfølelsen, som oprørtes ved Tanken om at se Kvinder klyngede op »haut et court«¹⁾ og krævede dem »for kvindelig Æres Skyld« kvalte i Jorden, rejste dog saa kraftig en Modstand, at det ikke lykkedes helt, og hvor man dristede sig til at bryde med gammel Tradition ved at lade en Kvindesperson hænge, omtales det i Regelen paa en Maade, der tydeligt viser, at noget nyt og mærkeligt sattes i Scene. 1449 vakte Hængningen af en Kvinde saaledes stor Opsigt i Frankrig, hvor Mængden myldrede til Retterstedet for at overvære dette Skuespil; thi — som en gammel Kronikor sagde — »sligt var ingensinde tilforn set i dette Kongerige«²⁾.

I den følgende Tid gentoges denne Straf for Kvinder dog ikke alene i Frankrig, men ogsaa adskillige Steder i Tyskland, men Sømmelighedshensyn krævede dog, at naar Personer af Kvindekønnet anbragtes i Galgen, skulde de iføres lange Benklæder, indhyles i en Sæk eller have Skørterne sammensnørede om Fødderne³⁾.

For Danmarks Vedkommende har jeg dog intet Steds i Dombøgerne fundet noget Eksempel paa, at en Kvinde er aflivet i Galgen, men Forestillingen om dennes Prioritet havde dog fæstet saa stærk Rod i Bevidstheden, at man flere Gange udtrykkelig dømte ogsaa Kvinder til Galgen. Uden Tvivl har disse Domme dog kun haft retssymbolisk Betydning, saaledes at Dødsstraffen ikke fuldbyrdedes under denne Form, men — hvis Benaadning ikke fandt Sted — forandrede til Halshugning med Sværd.

En Kvindesperson ved Navn Dorte, som havde stjaalet et brunt Klædesskørt, domtes saaledes 1618 i Skjelskør —

¹⁾ Calonne: La vie municipale au XVe siècle, Paris 1880, S. 102.

²⁾ Ch. Desmaze: Les pénalités anciennes, Paris 1866, S. 88.

³⁾ Dreyer, 38; Kriegk, 242; Mémoires de la société des antiquaires de Picardie, IIIe serie, XIe tome (1880), p. 305 f.

»til Galge og Gren, Høj og Hedenjörd, Bonden sin Koste igen, men hendes Gerninger dommer hende«. Paa Lensmandens Forbøn forskaanedes hun dog for Døden og slap med »at kagstryges og miste et Øre¹⁾).

Dommen »til Galge og Gren« har sikkert været af ren formel Art; thi da et Tyvepar i Randers 1588 dommes »til Galge og Gren«, tilføjes der, at efterdi Gjertrud Kattoppis er en Kvindespersion, — »er hun af Øvrigheden b e n a a d e t til et Sværd²⁾). Ogsaa Tyvekviden Siuge Marine, som samme Aar paa Bytinget i Helsingør domtes »til Galge og Gren«, blev paa samme Maade benaadet, saa hun — »stod sin Ret ved Tinget for et Sværd³⁾).

Naar Ligene jordedes under Galgen, fik denne sin Tribut, ja 1621 blev to tyvagtige Kvindfolk i Ribe dømt fra deres Hals med den Tilføjelse, — at deres Hoveder skulde slaas paa Galgen⁴⁾).

Selvom man saaledes ikke kunde bekvemme sig til at lade Kvinder hænge, søgte man dog i alle Fald at understrege, at de rettelig hørte hjemme i Galgen, og den frygtelige levende Begravelse af Delinkventinderne, man efter middelalderligt Mønster vedblev at fuldbyrde, har uden Tvivl fundet Sted ved Galgens Fod.

I Følge Flensborgs »Røde Bog« kendtes en Kvinde 1571 skyldig i Tyveri, og det blev »Mester Jockum«, Bøddelen, befalet, at han skulde — »føre hende ud og b e g r a v e h e n d e u n d e r G a l g e n⁵⁾). Netop i disse Aar, 1575, 1584, 1586, 1589 og 1592, kendes der fra Lybek en Række Eksempler paa, at Kvindespersioner for Tyveri er blevne levende begravede⁶⁾, og set i Sammenhæng hermed er der intet paa-

¹⁾ Edwardsen Friis: Underretning om Schiel-chiör Kiöbstad, 1759, S. 166.

²⁾ Randers Tingbog 4. November 1588, fol. 227.

³⁾ Helsingør Tingbog 17. Oktober 1588.

⁴⁾ Kinch: Ribe Bys Historie II, S. 674.

⁵⁾ Zeitschrift d. Gesellschaft für d. Gesch. d. Herzogthümer Schleswig, Holstein u. Lauenburg, IV, S. 93.

⁶⁾ Dreyer: Antiquar. Anmerkungen, S. 42. 1587 blev en Kvinde paa 102 Aar levende begravet for Tyveri i Kiel (Troels-Lund: Dagligt Liv i Norden i 16. Aarh. (Illustr. Udg.) XII, S. 172).

faldende i den 1572 i Ribe afsagte Dom »til en Tyvsret under en Ballie«.

Til yderligere Støtte for Fortolkningen af dette Udtryk som levende Begravelse skal jeg endvidere anføre følgende Udtalelse fra Næstved Raadstuebog, hvor det 1615 hedder i en Sag, at Mads Madsen havde skældet Laurits Drager for en vitterlig Tyv og sagt om ham: — at han havde stjaalet i Borgmesterens Hus saa meget Jærn, at han kunde lade slaa en Lænke deraf og lade hannem hænge udi og »l a d e s æ t t e h a n s K ø n e u n d e r G a l g e n u n d e r e n B a l l i e¹⁾«.

Med klare Ord er der her givet en Forklaring, som synes mig at ophæve al Tvivl, og samme Betydning af Begrebet »under en Balje« skinner igennem et Par mere forblommede Forskrivninger af Tyvekvinder i Helsingør Tingbøger, skrivende sig fra en Periode i Byens Historie, da Øvrigheden med særlig haard Haand søgte at rense ud i den af Forbrydelse og Last hærgede Havnestad. Under Pres fra Konge og Præsteskab havde man mod Slutningen af det 16. Aarhundrede her rejst en voldsom Udryddelseskrig mod den vidtforgrene Prostitution, som trivedes frødigt i den urolige, af Søfolk og Rejsende stærkt søgte By. Hudstrygning til Kagen, Udtækning ved Mestermannen, Afskæring af et eller begge Øren, samt til Slut Drukning i Sundet i en Sæk stilledes Skogerne i Udsigt, og selvom det — som det synes — ikke kom saa vidt, at man gjorde Brug af denne sidste, af Frederik II 1574 paabudte Dødsstraf, tjente den i alle Tilfælde som Trusel. Gang paa Gang maatte saaledes de løsagtlige Kvindfolk, forinden de joges af By, forpligte sig til ingensinde mere at vende tilbage under Livets Fortabelse »udi en Sæk uden al Naade²⁾«. Samtidig med at »Forpligter« af denne Art figurerer i de Helsingørske Tingbøger, forekommer der imidlertid ogsaa et Par Forskrivninger, som nævner »en Balge«; thi 1585 i Marts Maaned forsværger en

¹⁾ Næstved Raadstuebog 17. Juni 1615.

²⁾ Hugo Matthiessen: De kagstrøgne, et Blad af Prostitutionens Historie i Danmark, 1919, S. 92 ff.

kagstrogen Tyvekvind saaledes Staden »under Livsstraf under en Balge«, og den følgende Maaned maatte en anden romme af By under Førpligt »ved en Balge«¹⁾. Sidstnævnte Trusel bruges kun overfor tyvagtige Kvindfolk, ligesom Sækken udelukkende er møntet paa løsaglige, men i begge Tilfælde har det aabenbart været Øvrigheden magtpaaliggende som Skræmmebillede at stille den grusomste Slutstraf i Udsigt, og ligesom Skøgen ved Drukning i en Sæk naaede den yderste Grænse for Rettens Strengthed, betegnede levende Begravelse Afslutningen paa en Tyvekvindes triste Tilværelse.

Turde det saaledes af det ovenfor anførte fremgaa, at man ved Udtrykket »under en Balje« maa have sigtet til levende Begravelse under en saadan, savner man enhver Oplysning om, hvorfør og hvorledes denne Genstand brugtes²⁾. Kanhænde har den ligesom saa meget andet i gammel Kriminaljustits kun været af symbolsk Betydning, muligvis skjuler den en beskæmmende Tilføjelse til Straffen³⁾, men udelukket er det heller ikke, at den — ligesom i særlig graverende Tilfælde den Lædersæk, hvori de til Drukning dømte indelukkedes⁴⁾ — kan have haft den grusomme Bestemmelse yderligere en stakket Stund at forlænge Dødsqualen for den ulykkelige Kvinde, om hvem Jorden lukkede sig. —

¹⁾ Helsingør Tingbog 29. Marts og 19. April 1585.

²⁾ 1442 faar Amiens-Bøddelen for at nedgrave en Kvinde »toute vivve« 10 sols, samt 2 sols for Handsker, Reb og Paaklædning, brugt ved denne Lejlighed. Særlige Redskaber ved Eksekutionen nævnes ikke (Calonne a. St. 315).

³⁾ Det kan i denne Forbindelse anføres, at jævnsides Rakkerhore og Rakkerkule nævnes ogsaa Rakkerballe som Skældsord (Helsingør Tingbog 3. Juli 1620), samt at der i samme Bog forekommer en berøgtet Skøge med Tilnavnet »Racker Balgen« eller »Rackerballien« (smstds. 11. Jan. 1602, 2. Nov. 1604).

⁴⁾ Grimm II, S. 278 f.